

YI JING DEĞİŞİMLER KİTABI, AKIŞ EPİSTEMOLOJİSİ VE HETEROBİLİM OKULU'NDA KULLANIMI

İmdat DEMİR — Filozof Kirpi

ÖZET

Yi Jing: Değişimler Kitabı bu metinde "fal" değil, değişimi okuma kılavuzu ve akış epistemolojisi olarak konumlanıyor. Sekiz trigram ve 64 heksagram, evrenin, toplumun ve bireyin sürekli değişen hâllerini "durum tipleri" olarak modelleyen bir dil öneriyor; her durum için ontolojik, etik ve pratik bir sorgulama yapıyor. Yin-yang, iyi-kötü karşıtlığı değil; bastırılması değil okunması gereken dinamik bir gerilim olarak ele alınıyor. Heterobilim Okulu ve Praksiyom, bu çerçeveyi Türkiye bağlamına taşıyan bir öğreti-işletim sistemi olarak düşünüyor: eylemi sadece "ne yapmalı" üzerinden değil, "ne zaman, hangi bağlamda, hangi ölçüde yapmalı" sorularıyla birlikte tartıyor. Yi Jing burada üç düzeyde işe koşuyor: pedagojide ritüelci ezberi kırıp "durum okuyan" münazara pedagojisine geçmek; siyasal-toplumsal analizde her krizi ve istikrarı bağlamına göre okumak; bireysel düzeyde ise karar günlüğü ve öz muhasebe için bir ayna kullanmak. Öneri net: Değişime kurban gitmek yerine; durum günlüğü, karar öncesi muhasebe, atölye ve Praksiyom modülleriyle değişimi okumayı öğrenmek. Çünkü asıl sınav, değişimin kendisi değil; onu nasıl okuduğumuzdur.

SUMMARY

Yi Jing: The Book of Changes is framed here not as "fortune-telling" but as a guide to reading change and an epistemology of flow. The eight trigrams and sixty-four hexagrams offer a language that models the ever-shifting states of cosmos, society and the individual as "situation types," each inviting ontological, ethical and practical questioning. Yin-yang is treated not as good-evil dualism but as a dynamic tension to be read, not suppressed. Heterobilim Okulu and Praksiyom translate this framework into the Turkish context as an operating doctrine that weighs action not only by "what to do" but also "when, in which context and to what extent." Yi Jing is mobilised on three levels: in pedagogy, to break ritualist rote learning and build a debate-based, situation-sensitive education; in socio-political analysis, to read crises and stability contextually; and at the individual level, as a mirror for decision journaling and self-reckoning. The proposal is clear: instead of being sacrificed to change, learn to read it through situation diaries, pre-decision checkups, workshops and Praksiyom modules; because the real test is not change itself, but how we read it.

Değişim Korkusundan Değişim Okumaya

İnsanlık tarihinin en eski sorularından biri, aslında çok basit bir cümlede toplanır: "Her şey durmadan değişirken ben ne yapacağım?" Toplumlar yıkılır, imparatorluklar kurulur, teknolojiler doğar ve ölür, şehirlerin hafızası yenilenir, iktidarlar gelir geçer, ilişkiler başlar ve biter; fakat değişmeyen tek şey, bu değişim karşısında insanın duyduğu tedirginlik ve yön kaybıdır. Bu yüzden hemen her kültür, değişimi anlamlandırmak için kendine özgü metinler, ritüeller, semboller ve kavramlar üretmiştir. Çin uygarlığında bu işlevi en yoğun biçimde üstlenen metinlerden biri **Yi Jing**, yani **Değişimler Kitabı**dır.

Yi Jing'i basitçe "fal kitabı" diye etiketlemek, onu öldürmenin en hızlı yoludur. Evet, tarih boyunca kehanet ve fal amacıyla da kullanılmıştır; ama arkasındaki esas mantık, geleceği "bildirmek" değil, insanı **değişim karşısında düşünmeye zorlamak**, yani akışı okumayı öğretmektir. Bu anlamda Yi Jing, bugünkü dilde söylersek, bir tür **karar alma felsefesi** ya da **akış epistemolojisi**dir. Evrenin, toplumların ve bireyin sürekli değişen hâllerini 64 farklı kombinasyonla (hekszagram) modellemeye çalışır ve her bir durumu hem ontolojik (ne oluyor?), hem etik (nasıl davranmalı?), hem pratik (hangi adım uygun?) açıdan tartışır.

Buradan Heterobilim Okulu'nun geliştirdiği **Praksiyom Öğreti-İşletim Sistemine** bağ kurmak zor değil. Praksiyom'un kalbinde şu iddia var: Eylem, sadece "iyi niyet" ya da "güç" meselesi değildir; zamanlama, bağlam, ölçü ve etik muhasebe ile birlikte anlam kazanır. Aynı eylem, yanlış zamanda felaket, doğru zamanda devrim olabilir. Yi Jing de benzer bir sezgiyle hareket eder; her hekszagram bir tür "durum raporu"dur ve okuyucuya "Bu koşullarda hangi tür davranış, hangi sonuçlara yol açar?" sorusunu sordurur.

Bu yazıda önce Yi Jing'in ne olduğunu, nasıl çalıştığını ve tarihsel bağlamını kısaca açacağız. Ardından yin-yang, trigram-hekszagram yapısı ve değişim anlayışı üzerinden Yi Jing'i bir tür **akış teorisi** olarak okuyacağız. Daha sonra bu çerçeveyi **modern dünya, Türkiye toplumsal yapısı** ve **Heterobilim Okulu/Praksiyom** ile ilişkilendirip, son bölümde "Bu metinden biz pratikte nasıl yararlanabiliriz?" sorusuna somut cevaplar üretmeye çalışacağız.

Yi Jing Nedir? Kısa Bir Tanım ve Tarihsel Çerçeve

Yi Jing, geleneksel anlatıya göre kökleri MÖ birinci binyıla uzanan, zaman içinde farklı yorum katmanları eklenerek olgunlaşan bir Çin klasik metnidir. "Yi" kelimesi hem "değişim" hem de "değişmeyen ilke" anlamını taşır; "Jing" ise "klasik, kanonik metin" demektir. Dolayısıyla Yi Jing, hem değişimi konu alan hem de değişimin arkasındaki ilkeyi kavramaya çalışan bir kitap olarak okunabilir.

Metnin temelini, **sekiz trigram** (üç çizgili figürler) ve bunların kombinasyonundan oluşan **64 hekszagram** (altı çizgili figürler) oluşturur. Her çizgi ya kesik (yin) ya da düz (yang) olabilir. Trigramlar, doğadaki temel güçleri veya süreçleri simgeler; gök, yer, gök gürültüsü, rüzgâr, su, ateş, dağ ve göl gibi. Bu trigramların üst üste konulmasıyla oluşan 64 hekszagram, insani ve kozmik durumların farklı kombinasyonlarını temsil eder. Her hekszagram bir isim taşır ve bu isim çoğu zaman bir hâli, süreci ya da durumu anlatır: "Sarsıntı", "Yükselme", "Tehlike", "Dönüş", "Barış", "Durgunluk" gibi.

Yi Jing, tarih boyunca üç ana işlevle kullanılmıştır:

- **Divinasyon (öngörü/fal)**: Belirli bir soru soran kişi, belirli ritüellerle (çubuk atma, para atma vb.) bir hekszagram elde eder ve onu yorumcular aracılığıyla yorumlar.
- **Ahlâk ve karakter eğitimi**: Konfüçyüsçü gelenekte Yi Jing, kişinin karakterini eğiten, onu ölçülü, dikkatli ve bağlamsal düşünen biri hâline getirmeyi amaçlayan bir metin olarak da okunmuştur.
- **Kozmoloji ve metafizik**: Taoist ve diğer felsefi yorumlarda Yi Jing, evrenin dinamik yapısını, yin-yang dengesini, varoluşun ritmini açıklayan bir tür kozmolojik harita gibi yorumlanmıştır.

Bizim açımızdan kritik olan nokta şu: Yi Jing, ne sadece "mistik bir fal kitabı" ne de sadece "felsefi bir klasik"tir. Daha doğrusu, bunların ikisini de aşan bir şekilde "**değişimin dili**"ni çözmeye çalışan bir araçtır. Ve bu dil, modern dünyada karar teorisi, sistem teorisi, karmaşıklık bilimi ve hatta siyaset bilimi gibi alanlarda karşımıza çıkan pek çok kavramla yankı kurabilecek niteliktedir.

Yin–Yang ve Akış Mantığı: Denge Değil, Dinamik Gerilim

Yi Jing'i anlamak için öncelikle **yin–yang** kavramına bakmak gerekir. Yin ve yang, basitçe “kötü–iyi” ya da “karanlık–aydınlık” gibi ahlâki karşıtlıklar değildir; daha derin, daha ontolojik bir gerilim çiftidir. Yin; geceyi, sakinliği, alçalmayı, içe dönüklüğü, suyu, beklemeyi, kabullenmeyi, gölgeyi temsil eder. Yang; gündüzü, hareketi, yükselmeyi, dışavurumu, ateşi, saldırganlığı, girişkenliği, parlaklığı temsil eder. Her durum, bu iki kuvvetin belirli bir oran ve ilişkide oluşundan meydana gelir.

Buradaki kritik nokta, yin ve yang'ın birbirini yok etmeye çalışan düşmanlar değil, bir bütünü oluşturan tamamlayıcı güçler olmasıdır. Üstelik bu güçler hiçbir zaman “sabit” kalmaz; her zaman birbirine dönüşür, birbirinin içine karışır. Bu nedenle “denge” kavramı da statik bir denge değil, **dinamik bir denge**; sürekli yeniden kurulan, sürekli bozulan, yeniden ayarlanan bir akıştır.

Heterobilim Okulu açısından bakarsak, yin–yang, **gerilimi bastırmak yerine gerilimi okumak** anlamına gelir. Filozof Kirpi'nin “ritüel pedagojiyi münâzara pedagojisine dönüştürme” çağrısında olduğu gibi: Çocuk suskun kalıp sadece yin'de bırakılırsa o sistem itaat üretir, düşünme üretmez. Sürekli yang'a, sürekli bağırma, sürekli isyana zorlanırsa bu kez de düşünmeden tepkiselliğe sivrülür. Gerçek öğrenme, sorunun sorulduğu, cevabın tartışıldığı, karşı sorunun üretildiği, yani yin ve yang'ın ritmik biçimde yer değiştirdiği, **karşılıklı bir akış** ortamında oluşur.

Türkiye'nin bugünkü siyasal ikliminde de yin–yang dengesinin bozulduğunu söylemek zor değil. Ya aşırı yang; sürekli gerilim, sürekli kavga, sürekli gürültü hâli. Ya da aşırı yin; kabulleniş, susuş, içe kapanma, umutsuzluk. Yi Jing, bu tabloya şunu fısıldar: “Hiçbir uç, sonsuza kadar sürmez; önemli olan, hangi aşamada, hangi davranışın uygun olduğunu görmek ve buna göre esnemek, yani akışı okumaktır.”

3

Bu da bizi, metnin asıl “mekaniği” olan **heksagramlar** meselesine getirir.

Heksagramlar: 64 Durum, 64 Karar Alanı

Yi Jing'in omurgasını oluşturan 64 heksagram, aslında insan ve toplum davranışının 64 farklı “durum tipi” gibi düşünülebilir. Her heksagram; bir isim, bir kısa açıklama, çizgilerin (yin/yang) konumuna göre değişen alt yorumlar ve genellikle bu duruma uygun davranış tavsiyeleri içerir. Bir heksagram, sadece “şu olacak” diyen bir kehanet cümlesi değildir; daha çok “Şu anda içinden geçtiğin durumun yapısı şu; bu yapıda hangi tür tavırlar seni güçlendirir, hangileri zayıflatır?” sorusuna verilen yanıtlar koleksiyonudur.

Örneğin, “Sarsıntı” (Zhen) heksagramı, beklenmedik bir şok, kriz ya da sarsıntı anını temsil eder. Böyle bir durumda Yi Jing, paniğe kapılıp rastgele hareket etmenin değil, sarsıntının kaynağını görmeye ve temel ilkeleri terk etmemeye odaklanmayı öğütler. “Yükselme” (Sheng) heksagramı, yavaş ama istikrarlı bir yükseliş sürecini anlatır; burada aceleci, hırslı, sabırsız hamleler değil, tutarlı, uzun vadeli adımlar önerilir. “Tehlike” (Kan) heksagramı, süreklileşmiş risk ve belirsizlik hâlini; “Dönüş” (Fu) heksagramı, çürümenin ardından mutlaka gelecek olan yenilenme ihtimalini simgeler.

Bu bakış açısıyla, her heksagramı bir tür “durumsal etik modülü” gibi düşünebiliriz. Aynı kavga, farklı dönemde farklı anlam taşır; aynı barış, farklı zeminde farklı sonuç üretir. Aynı sert çıkış, bir bağlamda ahlâkî cesaret, başka bağlamda narsist gösteri olabilir. Yi Jing, bu bağlamsallığı insanın gözüne sokmak için yazılmış gibidir. Bugünün dille söyleyelim: Yi Jing, “hazır cevap” değil, “durumsal analiz aracı”dır.

Heterobilim Okulu'nun “Epistemik Direniş Atlası” tam da benzer bir mantığa yaslanır. Her toplumsal kriz için tek tip bir davranış kalıbı yoktur; krizin tarihsel bağlamı, sınıfsal yapısı, kültürel kodları, coğrafi zemini, ekonomik arka planı, yani “mevsimi” hesaba katılmadan üretilen ezber cevaplar, direnç değil, yeni tür

körlükler üretir. Bu nedenle her vaka için, her bağlam için yeniden düşünmek gerekir. Yi Jing, bunun kadim bir versiyonudur.

Yi Jing’i Bugünün Dünyasında Nasıl Okuyabiliriz?

Buradan “Bu metnin bugünkü hayatta ne işi var?” sorusuna geliyoruz. Modern dünyada veri yığınları, algoritmik tahminler, büyük veri analitiği, psikometrik profillemeler ve tahmin modelleri varken, neden binlerce yıl önce yazılmış bir metnin peşine düşelim?

Birincisi, Yi Jing nicel veri sağlamaz; **nitel farkındalık** üretir. Yani sana “şu olacak” demez; “Şu anda bulunduğun durumun yapısı şöyle; bu yapı karşısında hangi davranışın seni etik ve pratik açıdan daha doğru bir yere taşıyacağını düşün” der. Bu anlamda, bir tür **zihinsel provokasyon** aracıdır. Hesaplayan bir makine değil, düşündüren bir ayna işlevi görür.

İkincisi, Yi Jing, sorumluluğu dışa atmana izin vermez. “Kitap böyle dedi, ben de yaptım” diyemezsin; çünkü metin çoğu yerde kesin talimat vermez, olası sonuçları ve riskleri gösterir. Son kararı sen verirsin. Bu da onu, kadercilik üretmek yerine, **karar sorumluluğunu güçlendiren bir araç** hâline getirir.

Üçüncüsü, Yi Jing’in dilinde hem bireysel hayat hem toplumsal süreçler aynı akış mantığı içinde ele alınır. İlişkilerdeki kırılmalar, siyasal krizler, ekonomik dalgalanmalar, ruhsal bunalımlar, kariyer kararları; hepsi, değişen koşullar karşısında verilen tepkilerin bir sonucu olarak okunur. Bu yönüyle Yi Jing, bugünün disiplinlere bölünmüş dünyasına karşı, daha bütünsel bir bakış sunar.

Bu noktada Heterobilim Okulu devreye giriyor. Filozof Kirpi’nin inşa etmeye çalıştığı bu “okul”, zaten disiplin sınırlarını aşarak; felsefe, sosyoloji, antropoloji, hukuk, tarih ve edebiyat arasında yeni köprüler kurmayı hedefliyor. Yi Jing, bu projenin içine “akış” boyutunu yerleştirmek açısından yararlı olabilir. Heterobilim Okulu; mekân, hafıza, etik, iktidar, ritüel ve pedagojiyi tartışırken, Yi Jing’in sunduğu “durumsal analiz” yaklaşımından, özellikle şu üç alanda beslenebilir: pedagojik yöntem, siyasal/toplumsal analiz ve bireysel muhasebe.

4

Heterobilim Okulu ve Praksiyom Açısından Yi Jing

Şimdi tam Filozof Kirpi’nin sahasına girelim. Praksiyom’u, kabaca “Türkiye ölçeğinde bir öğreti–işletim sistemi” olarak tanımlıyoruz. Yani sadece teori değil, aynı zamanda pratik; sadece fikir değil, aynı zamanda uygulama istiyoruz. Bu çabanın kalbinde, eylemin ahlâkî, ontolojik ve siyasal koordinatlarını yeniden düşünmek var. “Ne yapmalıyız?” sorusunun hemen öncesinde “Ne zaman yapmalıyız?” ve “Hangi bağlamda, hangi ölçüde yapmalıyız?” sorularını sormak var.

İşte Yi Jing, bu üç soruya bir tür eski ama hâlâ işe yarar çerçeve sunuyor.

Pedagojik Boyut

Heterobilim Okulu’nun en temel pedagojik iddialarından biri, **ritüelci pedagojiden münâzara pedagojisine geçiş**. Çocuğun başını eğip ezberlemesini isteyen bir eğitim sistemi, yin’i abartıp yang’ı bastırır. Sorgulatan ama temellendirmeyen, sürekli itiraz ettiren, ama kavram öğretmeyen bir eğitim ise tam tersi yönde, yang’ı abartıp yin’i küçümser.

Yi Jing burada öğretmene ve öğrenciye şöyle bir uyarı yapar: Her dersin, her tartışmanın, her düşünsel sürecin kendi “durumu” ve “mevsimi” vardır. Bazı anlar, soru sormak için değil, derin dinlemek için

uygundur; bazı anlar, suskunluğu bozmak gerekir; bazı anlar, çocuğun korkusunu yatıştırmak; bazı anlar, onu konfor alanından çıkarmak gerekir. Bu farkındalık olmadan yapılan pedagojik müdahaleler, çoğu zaman ya itaat ya kaos üretir.

Praksiyom, bu noktada Yi Jing'den "durum okuma becerisi"ni alabilir. Örneğin, bir sınıf ortamında "Sarsıntı"ya benzer bir durum oluştuğunda (kriz, kavga, travmatik bir olay, siyasal bir şok), öğretmenin yaklaşımı ile "Yükselme"ye benzeyen bir süreçteki yaklaşımı aynı olamaz. Bu farkı görmeyi öğreten her araç, pedagojik kalibrasyonu güçlendirir.

Siyasal ve Toplumsal Boyut

Türkiye'nin son yüzyıllık tarihini, bir tür "heksagramlar dizisi" olarak düşünebiliriz. Cumhuriyetin kuruluşu, darbeler, ekonomik krizler, kültürel kırılmalar, şehirleşme, göç, kimlik çatışmaları; hepsi belirli durum tiplerinin içinde, belirli tepkilerle yaşandı. Siyasi aktörler çoğu zaman bu durumları, ya sadece güç hesabıyla ya da sadece normatif sloganlarla okudu; akışın ritmini, toplumsal mevsimi ve tarihsel birikimi çoğu zaman ihmal etti.

Yi Jing'in siyasete katkısı, "her durumda aynı refleksi vermekten vazgeç" demesidir. Her muhalefet anı, ayaklanma gerektirmez; bazı anlar geri çekilip güç biriktirmek gerekir. Her istikrar anı, kör konforu haklı çıkarmaz; bazı istikrar dönemleri, daha köklü dönüşümler hazırlamak için bir imkândır. Her kriz, aynı tür devrimci tepkiyi hak etmez; bazı krizler, önce iç muhasebe, sonra kolektif yeniden yapılanma gerektirir.

Heterobilim Okulu'nun "Epistemik Direniş Atlası" fikri, bu açıdan Yi Jing'le uyum içindedir. Direniş, sadece "hayır" demek değil; doğru zaman, doğru yöntem ve doğru bağlamla hayır demektir. Aksi hâlde, direniş jesti, sistem için "kontrollü buharlaştırma vanası"na dönüşür. Yi Jing'in durum analizi, bu tuzakları görmeye yardımcı olabilir.

Bireysel Muhasebe

Praksiyom'un yalnızca makro düzeyde, ülke ve siyaset ölçeğinde değil, mikro düzeyde, bireyin kendi hayatı düzeyinde de bir rehber olması hedefleniyor. Yi Jing, bu mikro düzeyde kişiye şu soruları sordurur: "Şu anda hangi tür durum içindeyim? Hakikaten bir yükseliş mi yaşıyorum, yoksa parlayıp sönecek bir ateş mi? İçinde bulunduğum sessizlik, yaratıcı bir yin mi, yoksa depresif bir çöküş mü? Hangi davranış biçimi, bu durumda beni hem kendime hem başkalarına karşı daha dürüst kılar?"

Bu sorular, kişinin hem kendi egosunu hem korkularını hem de arzularını daha berrak görmesini sağlar. Bireysel düzeyde Yi Jing okumak, bir tür "karar günlüğü" tutmak gibidir. Heterobilim Okulu'nun "benlik ontolojisi", "poetik topografya" ve "sinaptik bilinç" tartışmalarıyla yan yana koyduğunda, kişisel düzeyde çok verimli bir muhasebe aracına dönüşebilir.

Bu Olgudan Biz Nasıl Yararlanabiliriz? Somut Öneriler

"İyi hoş, peki pratiğe ne geçecek?" dediğini duyar gibiyim. Şimdi işi somutlaştıralım. Yi Jing'i fal bakan bir ezoterik oyuncak hâline getirmeden, Heterobilim Okulu duyarlığıyla nasıl kullanabiliriz?

— **Durum Günlüğü Yöntemi:** Heterobilim Okulu çerçevesinde, belirli aralıklarla (örneğin ayda bir) "durum okuması" yapılabilir. Birey, aile, küçük topluluk, okul, sivil inisiyatif veya ülke düzeyinde, "Şu anda hangi tür durum içindeyiz?" sorusu tartışılır. Bu tartışmada Yi Jing'in 64 heksagramının kavramsal karşılıkları, bir tür metafor kütüphanesi gibi kullanılabilir.

— **Karar Öncesi Muhasebe:** Kritik bir karar öncesinde (meslek değişimi, şehir değişimi, politik pozisyon alma, büyük yatırım vb.) Yi Jing'in mantığıyla şu sorular sorulabilir: "Bu, yükseliş mi, aceleci bir atak mı? Kriz döneminde miyim, yoksa durgunlukta mı? Şu an geri çekilmek, ilerlemekten daha akıllıca olabilir mi?" Burada amaç, büyümlü cevaplar almak değil; kararı daha bağlamsal ve sorumlu bir şekilde düşündürmektir.

— **Pedagojik Atölyeler:** Heterobilim Okulu bünyesinde, gençlere yönelik "akış ve karar atölyeleri" düzenlenebilir. Bu atölyelerde Yi Jing, modern karar teorisi, oyun teorisi ve etik tartışmalarla birlikte ele alınır. Gençler, sadece başarı odaklı değil, akış ve ölçü odaklı düşünmeye teşvik edilir.

— **Metinsel Entegrasyon:** Heterobilim Okulu'nun kavram haritalarına; yin-yang, trigram, hekzagram gibi kavramlar, "kültürel çeviri" yoluyla eklenebilir. Örneğin, Türkiye'nin son 30 yılı için bir "Hekzagramlar Kronolojisi" denemesi yapılabilir; her kritik tarihsel moment, bir hekzagram metaforuyla okunur. Bu, hem tarih bilincini canlandırır hem de soyut kavramların ete kemiğe bürünmesini sağlar.

— **Praksiyom Modülü:** Praksiyom içinde, "akış okuma modülü" geliştirilebilir. Bu modülde, eylem planları yalnızca içerik ve hedef üzerinden değil; zamanlama, bağlam ve akış üzerinden de test edilir. Yi Jing burada bir referans çerçevesi, bir çeşit "kadim stres testi" olarak kullanılabilir.

Değişime Kurban Gitmek Değil, Değişimi Okumak

Yi Jing, insanın değişim karşısındaki çaresizliğini hafifletmek için yazılmış bir metindir; ama bunu ucuz tesellilerle değil, zor sorularla yapar. Okuyucusuna, "Sen akıllı, evren kötü" demez; "Evren değişir, sen de değişmek zorundasın ama bunu nasıl yapacağın, Filozof Kirpi'nin etik ve zihinsel olgunluğuna bağlı" der. Bu anlamda Yi Jing, kadercilik değil; sorumluluk metnidir.

Heterobilim Okulu'nun ve Praksiyom'un iddiası da tam buradadır. Türkiye gibi yüksek gerilimli, hızlı değişen, ama bir o kadar da hafızası yaralı bir coğrafyada, değişimden kaçmak değil; değişimi doğru okumak ve ona göre eylem geliştirmek gerekir. Aksi hâlde, her dalga bizi savurur, her kriz bizi parçalar, her fırsat gözümüzün önünden geçip gider.

Yi Jing bize şunu hatırlatır: Değişim, korkulacak bir düşman değil; dili çözülmesi gereken bir metindir. Heterobilim Okulu ise bu metni, Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve siyasal bağlamında yeniden tercüme etmeye çalışan bir laboratuvardır.

Ve işin özünü bir cümleye sıkıştırmak istersek:

Filozof Kirpi: "Değişim, bizi sınavan bir felaket değil; biz değişimi nasıl okuduğumuza göre kendi kaderimizi sınırlarız."

BİBLİYOGRAFYA

1. Klasik Yi Jing / I Ching Metinleri

— *The I Ching or Book of Changes (I Ching ya da Değişimler Kitabı)*, — Richard Wilhelm (çeviri), Cary F. Baynes (İngilizce'ye çeviri), 1968, Princeton University Press, Princeton.

Bu klasik çeviri, hem metni hem de geleneksel yorum katmanlarını Batı okuruna açan en etkili edisyonlardan biri. Wilhelm'in geniş girişleri ve notları, Yi Jing'in kozmolojik, etik ve politik boyutlarını

birlikte düşünmeye izin veriyor; akış, denge ve durum analizi kavramlarını tarihsel bağlamıyla kavramak için temel başvuru niteliğinde.

— *The I Ching: A Biography (I Ching: Bir Biyografi)*, — Richard J. Smith, 2012, Princeton University Press, Princeton.

Smith, Yi Jing'in üç bin yılı aşan yolculuğunu; Çin saray ritüellerinden Konfüçyüsçü klasikleşmeye, oradan 20. yüzyıl karşı-kültür hareketlerine kadar izliyor. Metni yalnızca "bilgelik kitabı" değil, farklı çağlarda farklı anlamlar yüklenmiş esnek bir akış arayüzü olarak okumaya imkân veriyor; Heterobilim Okulu'nun tarihsel rezonans arayışıyla doğrudan kesişiyor.

— *I Ching (I Ching / Değişimler Kitabı)*, — çeşitli yazarlar, tarihsel derleme, farklı modern baskılar. Ansiklopedik nitelikteki bu tür özet ve derlemeler, Yi Jing'in tarihsel katmanlarını; trigram/hekzagram sistemi, yorum metinleri ve ritüel kullanımlarını bir arada sunuyor. Özellikle metnin Zhou dönemi bağlamı ve sonraki Konfüçyüsçü kanonlaşma süreci, akış epistemolojisinin hangi siyasal ve kozmolojik zeminde doğduğunu görmek açısından kritik.

FELSEFİ YORUMLAR VE DEĞİŞİM FELSEFESİ

— *Chinese Philosophy of Change (Yijing) (Çin'de Değişim Felsefesi (Yi Jing))*, — Tze-Ki Hon, 2019, Stanford Encyclopedia of Philosophy, Stanford.

Hon'un makalesi, Yi Jing'i yalnızca kehanet metni değil, "sürekli akış halinde bir kozmos" tasavvurunun kalbinde duran felsefi bir yapı olarak okuyor. Hekzagramların bilgi, siyaset ve gündelik hayat için nasıl "durum okumaları" ürettiğini sistematik biçimde çözümlüyor; Heterobilim Okulu'nun akış odaklı ontoloji ve etik tartışmalarıyla doğrudan eklemlenebilir.

— *Dynamics – Yi Jing (Dinamikler – Yi Jing ve Sistem Kuramı)*, — yijing.ch, çevrimiçi makale.

Bu çalışma, trigram ve hekzagramları sistem teorisi perspektifinden yeniden düzenleyerek, her durumu bir "yaşam döngüsü" fazı olarak ele alıyor. Oluş, istikrar, salınım ve çözülme aşamalarını, sistem mantığıyla Yijing diline bağlaması; Praksiyom'un "durum-zamanlama-ölçü" üçlemesini kavramsal olarak besleyecek çağdaş bir köprü kuruyor.

— *C. West Churchman on the I Ching (C. West Churchman'ın I Ching Okuması)*, — blog derlemesi, 2023, coevolving.com.

Sistem düşünürü Churchman'ın I Ching üzerine notlarını bir araya getiren bu metin, Yijing'i "gerçekliğin doğasına dair temel yargılar içeren bir sistem yaklaşımı" olarak tartışıyor. I Ching'in, karar ve sorumluluk alanlarını açan bir etik-sistem arayüzü olduğunu savunması, Heterobilim Okulu'nun epistemik direniş ve akış odaklı siyaset tahayyülüyle uyumlu.

KARAR TEORİSİ, BELİRSİZLİK VE AKIŞ

— *Decision Making Under Uncertainty: Theory and Applications (Belirsizlik Altında Karar Verme: Kuram ve Uygulamalar)*, — Mykel J. Kochenderfer, 2015, MIT Press, Cambridge MA.

Kitap, belirsizlik altında karar süreçlerini olasılık modelleri ve algoritmik yöntemlerle ele alıyor. Sayısal çerçeve sunsa da, risk, belirsizlik ve maliyet dengesi üzerinden geliştirdiği tartışma; Yi Jing'in "durumsal etik" sezgisiyle birlikte okunduğunda, Praksiyom'un akış okuma modülleri için çağdaş bir teknik arka plan sağlayabilir.

— "Decision-Making under Uncertainty and Complexity: A Grounded Theory Approach" (**Belirsizlik ve Karmaşıklıkta Karar Verme: Kuramlaştırmacı Bir Yaklaşım**), — Eurico Lopes, 2010, konferans bildirisi.

Lopes, karmaşık ve öngörülemez bağlamlarda karar veren aktörlerin pratik stratejilerini nitel yöntemle analiz ediyor. Çalışma, kararın yalnızca rasyonel hesap değil, aynı zamanda bağlam okuma, sezgi ve etik

muhasebe bileşimi olduğunu gösteriyor; bu, hem Yi Jing'in akış mantığı hem de Praksiyom'un "önce anla, sonra düşün, en son harekete geç" ilkesini destekliyor.

TÜRKİYE BAĞLAMI: ETİK, İSYAN VE TOPLUMSAL OKUMA

— *İsyan Ahlâkı (İsyan Ahlâkı)*, — Nurettin Topçu, 1995, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Topçu, isyanı kör şiddet değil, ahlâkî sorumluluk ve içsel muhasebe temelli bir direniş tarzı olarak kurar. Değişen toplum karşısında pasif kabulleniş ile yıkıcı taşkınlık arasında, ölçülü ama kararlı bir isyan etiği önerir. Bu, Yi Jing'in dinamik denge ve Praksiyom'un etik-eylem koordinatlarıyla birlikte okununca, Türkiye bağlamında güçlü bir normatif zemin sunar.

— *Bu Ülke (Bu Ülke)*, — Cemil Meriç, 2004, İletişim Yayınları, İstanbul.

Meriç, Türkiye'nin fikir haritasını Doğu–Batı, gelenek–modernlik, iktidar–aydın gerilimleri üzerinden okur; her tarihsel momenti bir tür "durum" olarak analiz eder. Metin, Yi Jing'in "durumsal okuma" metoduyla yana getirildiğinde, Türkiye'nin son yüzyıllık dönüşümünü hekszagram mantığıyla yeniden düşünmeye imkân verir; Heterobilim Okulu'nun epistemik direniş atlası için yerli bir damar oluşturur.

HETEROBİLİM OKULU VE PRAKSİYOM

— *Disiplinlerin Çöküşü ve Bilginin Yeni Coğrafyası: Heterobilim Okulu (Disiplinlerin Çöküşü ve Bilginin Yeni Coğrafyası: Heterobilim Okulu)*, — İmdat Demir, 2024, çevrimiçi makale/PDF.

Metin, klasik disiplin sınırlarının dağıldığı bir çağda, Heterobilim Okulu'nu yeni bir bilgi coğrafyası ve alternatif üniversite tasarımı olarak sunuyor. Akış, kesişim, füzyon ve epistemik direniş kavramları; Yi Jing'in değişim felsefesiyle birlikte okunduğunda, Praksiyom'un öğreti–işletim sistemi mantığına teorik omurga sağlıyor.

— *Poetik İsyanın Epistemik Pedagojisi ve Eski Düzenin Uykusunu Kaçıran Alternatif Üniversite: Heterobilim Okulu (Poetik İsyanın Epistemik Pedagojisi...)*, — İmdat Demir, 2024, Academia/çevrimiçi makale.

Bu çalışma, Heterobilim Okulu'nu hem şiirsel hem kuramsal bir isyan sahası olarak tanımlar; ritüelci pedagojiyi kırıp münazara, ölçü ve etik muhasebe merkezli bir öğrenme rejimi önerir. Yi Jing'in durumsal akış okuması, burada ders, atölye ve tartışmaların "mevsimlerini" kalibre eden pedagojik araçlarla birleşerek, Praksiyom'un eğitim boyutunu somutlaştırır.

— *Doğa, Felsefe ve Merhametin Geometrisi (Doğa, Felsefe ve Merhametin Geometrisi)*, — İmdat Demir, 2025, imdatdemir.com.

Demir, Praksiyom'u "herkesin maharetini ölçü, protokol ve panel üzerinden çalıştırabildiği ortak zemin" olarak tarif eder; tanıklık protokolü, ölçü şeması ve açık depo gibi kavramlarla, eylem ile ilke arasındaki akışı kurumsallaştırır. Bu metin, Yi Jing'in akış epistemolojisinin Türkiye ölçeğinde nasıl bir etik-siyasal işletim sistemi mimarisine çevrilebileceğine dair canlı bir laboratuvar metni işlevi görür.

— *Praksiyom Doktrini — Gençler İçin Öğreti–İşletim Sistemi (Praksiyom Doktrini — Gençler İçin Öğreti–İşletim Sistemi)*, — İmdat Demir, 2025, imdatdemir.com

Gençlere dönük bu metin, Praksiyom'u "düşün–hisset–karar ver–eyleme geç" hatları üzerinden sadeleştirerek anlatır; üç altın kuralı "önce anla, sonra düşün, en son harekete geç" şeklinde formüle eder. Yi Jing'in her durumu önce kavrama, sonra etik ve pratik muhasebeyle tartma mantığıyla kuvvetli paralellikler kurar; Heterobilim Okulu'nun Z-kuşağı pedagojisi için kilit bir referanstır.